

Н. В. Заяц (Мінск, БДПУ імя М. Танка)

Матыў зямнога прыцягнення ў паэзіі 1960 – 70-х гг. (на матэрыяле твораў В. Зуёнка, Э. Межэлайціса, Р. Раждзественскага)

Названы ў загалюўку матыў вельмі часты ў паэзіі 1960 – 70-х гг. Цікава, што зварот пісьменнікаў да “зямнога” не ў апошнюю чаргу прадыхтаваны “нябесным”: як вядома, у савецкай літаратуры пасля красавіка 1961-га года з’явілася шмат твораў на касмічную тэму. Пільная ўвага літаратуры да Космасу не толькі не захіліла Зямлі, але і прымусіла па-новаму – з галактычных вышынь – паглядзець на яе. У творах літоўца Эдуардаса Межэлайціса, расіяніна Роберта Раждзественскага, беларуса Васіля Зуёнка таксама пашыраецца *матыў прыцягнення Зямлі*. Аўтары звяртаюцца да перасэнсавання н’ютанаўскага закону, які са сферы прыродазнаўчых, дакладных навук пераводзіцца ў сферу гуманітарную і філасофскую, напаўняецца дадатковым сэнсам, набывае новае значэнне.

Так, Р. Раждзественскі ў вершы “Прыцягненне Зямлі” гаворыць пра аб’ёмнасць і невычэрпнасць гэтага паняцця: “Как безмерно оно – притяженье Земли, / притяженье полей и печальных ракет. / Всех дорог, по которым мы в детстве прошли, / и дорог, по которым пройти предстоит” [1, с. 82]. Зямное прыцягненне пэўна разумею неадназначна: гэта і канкрэтныя рэаліі будзённага жыцця (сады, заснежаныя сосны, вогнішча на беразе ракі, знаёмыя вёскі і гарады), і абстрактна-пачуццёвыя з’явы (сяброўства, каханне). У фінале твора аўтар пераходзіць на “мы”-форму: прамова вядзецца ад імя ўзлетччалавецтва, што ў эру касмічных палётаў стала ўсведамляць сябе часткай неабсяжнага Сусвету. Р. Раждзественскі, аднак, аддае перавагу зямному: “Мы – дети Галактики, / но самое главное – / мы – дети твои, дорогая Земля!” [1, с. 83].

Пра своеасоблівую амбівалентнасць чалавечай прыроды – прывязанасць да Зямлі і скіраванасць у Неба – гаворыць і Васіль Зуёнак. Найбольш выразна гэта думка праводзіцца ў зборніку “Світальныя птушкі” (1982), які склалі вершы і паэма “Прыцягненне”, напісаныя ў 1970-я гг. У натурфіласофскай лірыцы зборніка, як і ў паэме, вельмі адчувальны матыў “*узаемапрыцягнення*” Зямлі і Неба (вершы “Дала прырода мне ваду і цвердзь...”, “Два крылы ў мяне...” і інш.). З Зямлёю звязваецца ўсё самае дарагое, роднае, з Небам – вера ў мару, імкненне да нязведанага. Так, лірычны герой верша “Мір, аблогі мае...” дзеліцца сваімі разважаннямі, размаўляючы з аблогамі: “Я іду па зямлі, / Хворы вамі, аблогі, / З вамі, з вамі / Душа ляціць”. Разам з тым ён не адрываецца і ад зямлі, а хоча “палёт зіхатлівы, / Сэнс высокі адкрыць / У зямной глыбіні” [2, с. 140]. Супрацьлеглыя стыхіі аднолькава неабходныя чалавеку: “Ствараю неба – сонечны паганец, / А дайце неба – я ствару зямлю” (“Дала прырода мне ваду і цвердзь...”) [2, с. 144]. Падобную “раздвоенасць” заўважаем і ў кнізе

Э. Межэлайціса “Чалавек” (1961), прынамсі, у вершах “Думкі”, “Каханне”, “Музыка”, “Ікар” і інш.). Узрушаная музыкай Бетховена душа лірычнага героя (“Музыка”) таксама падуладная закону “ўзаемапрыцягнення”: “У аблоках ты [душа. – Н. З.] знікнуць імкнешся ўдалі, / Ап’янелая і вышынёй і палётам, / Ды не менш быў уладным і покліч зямлі / Да вяртання назад, да штодзённых клапаў” [3, с. 47].

Паэма В. Зуёнкі “Прыцягненне” (1978 – 1979), прысвечаная У. Кавалёнку, сталася мастацкім водгукам беларускага пісьменніка на палёт свайго земляка ў космас. Першапачаткова твор меў загаловак “Агонь і сонца”, і, змяніўшы назву, аўтар тым самым закцэнтаваў увагу на лейтматыве твора. Начное неба, адкуль “загадкава кліча ў палёт Арыён”, і знаёмыя мясціны з гаваркімі назвамі – Белае, Падбярэззе, Клён, Зялёная Пушча, што вяртаюць на Зямлю, – полюсы прывязанасці як для У. Кавалёнкі, героя паэмы, так і для самога аўтара.

Вельмі значны ў “Прыцягненні” вобраз *крылатых думак* паэта (адзін з вядучых у зборніку “Світалыныя птушкі”). Мастак таксама здольны да палёту – на крылах дум. “Я крылы дум узношу легученна, / Ды не сагнацца з хуткасцю тваёй. / Свяці з нябёс, а я пабуду цем – / У еднасці: ты – сонцам, я – зямлёй. / Іх паасобку проста не б’яе, / Яны – нішто адно без аднаго. / Іх сіла неразлучнасці трымае, / Дзі перайсці не можа берагоў” [2, с. 333]. Зямля ў творчасці В. Зуёнкі, “вечнага аратага” на паэтычнай ніве, выступае найвялікшай каштоўнасцю. У той жа час, па назіранні І. С. Шпакоўскага, гэты аўтар, бадай, ці не самы паслядоўны “культавік” сонца сярод беларускіх пісьменнікаў. У “Прыцягненні” адбываецца пэўнае раздваенне, размежаванне свету паэтычных прывязанасцяў В. Зуёнкі: зямное ён “пакідае” сабе, нябеснае “аддае” свайму герою. Дзве іпастасі не супрацьстаяць, а ўзаемадалаўняюцца, выяўляюць розныя грані чалавечай сутнасці. Паэт і касманаўт – два крылы незвычайнай, фантастычнай птушкі – птушкі памкненняў Чалавека, сувязнога звяна паміж зямлёй і небам. Тут В. Зуёнак набліжаецца да Э. Межэлайціса, паводле якога чалавек – гэта “мост між зямлёй і сонцам”. (Узгадваюцца гэтаксама і радкі А. Куляшова з верша “Нябёсы – акіян, я знаў даўно...” (1962): “Я – трэці свет, я кропелька малая / Тых светаў двух – звычайны чалавек, / Што неба і зямлю ў сабе змяшчае / І ў свет адзін злучае іх навек” [4, с. 124].) Аўтары мысляць у глабальным маштабе, у іх творах чалавек надзелены вялікай стваральнай сілаю і высокай духоўнасцю, выступае ў еднасці з Космасам. І беларускі, і літоўскі паэты ўзнімаюцца ўвысь, над сваім часам на крылах дум, іх аднолькава востра хвалюе лёс Зямлі і Неба – усяго Сусвету. “Мае думкі – птушкі ў нябесным прасторы. / Век за векам растуць іх антычныя крылы. / Іх увысі вядзе прыцягненне зорак, / Хоць трымаюць зямной гравітацыі сілы. <...> Па зямлі, сваёй маці, смуткуюць / Мае думкі ў прасторным небе. / Сядуць птушкамі – і шпацыруюць / За плугам па цёплай глебе...” [3, с. 31 – 32]. Дарэчы, пераклад прыведзеных радкоў з

кнігі Э. Межэлайціса “Чалавек” (на беларускай мове выйшла ў 1984 г.) ажыццявіў менавіта В. Зуёнак, і гэта невыпадкова: разважанні літоўскага калегі вельмі блізкія аўтару “Прыцягнення”.

Нягледзячы на ​​неабходнасць чалавеку Неба (мары, палёту – у думках і наяве), галоўная для яго ўсё ж Зямля. У аднайменным з назвай паэмы раздзеле (адным з найбольш лірычных, па-мастацку дасканалых) аўтар, выкарыстоўваючы элементы псіхалагічнага аналізу, спрабуе ўзнавіць адчуванні свайго земляка ў час палёту. Касманаўт уяўляе сябе “кавалачкам Радзімы”, “лістком Зялёнай Пушчы”, “памяццю крыніц відушчых” у бяскрайняй галактыцы. “Я ляцеў, каб з роднаю зямлёю / Нітаваўся вырай твой высокі. / “Вось яна – не расставайся з ёю”, – / І крылом я расхінаў аблокi. <...> / Чуеш – вецер у дубах зашастаў, / Чуеш – хваляй б’ецца ў бераг Нача, / Чуеш – камень уздыхнуў мышасты: / Метэорны сон, відаць, пабачыў...” [2, с. 339 – 340]. В. Зуёнак надзяляе свайго героя паэтычным мысленнем, душэўнай чуйнасцю, здольнасцю ў маленькім убачыць значнае. Герой, таксама як і паэт, змог бы адчуць падзенне маленькага яблыка “ля Халопеніч, на Беларусі”, ад якога “шар зямны здрыгануўся” [2, с. 13].

В. Зуёнак у “Прыцягненні” імчыцца стварыць псіхалагічна дакладны вобраз чалавека, вернага спэчкам маленства, матулі, сваёй радзіме (хоць аўтару і не ўдалося пазбегнуць ідэалізацыі вобраза касманаўта). Спецыфіка ж паэмнага псіхалагічнага аналізу заключаецца ў тым, што, як адзначае М. М. Арэчка, “...поруч заўсёды ёсць “мосцік” да машабнага сінтэзу, да вядуна-філасофскага, абагульненага сэнсавага вобраза” [5, с. 242]. Такім чынам у паэме В. Зуёнка выступае сімвалічны вобраз *зямнога прыцягнення*, што разумеецца не проста як фізічны закон, а становіцца духоўным абавязкам кожнага. На сцвярджанне закона “духоўнага прыцягнення” накіравана аўтарская думка: “Зямля мая, / Не дай нам адарвацца, / Ляці за намі / Ў тысячу пагонь <...> І, можа, сэнс галактыкі – / Смаргонь / Ці Лукам’е / Ў светанні сітнягоў, / І крылы мы ствараем, / Каб вяртацца” [2, с. 345 – 346]. Толькі гэта – прывязанасць да крэўнага, роднага, знаходжанне “сэнсу галактык” у любові да Радзімы, антэеўская лучнасць з Зямлёй – робіць чалавека сапраўды чалавекам, не дазваляе яму стаць пылінкай у бязмежжы “духоўнай бязважкасці”.

Думка аб маральным аспекце ньютанаўскага закона ўвасобілася ў многіх творах 1960 – 70-х гг. Так, паводле Максіма Танка, закон зямнога прыцягнення акрэсліць вельмі цяжка: гэта і шум дажджу, і пах свежага хлеба, і цяпло сяброўскіх рук, і яшчэ шмат усяго будзённага, без чаго, аднак, немагчыма сапраўднае жыццё (верш “Зямное прыцягненне, 1965). Роберт Раждзественскі мацнейшымі за фізічнае прыцягненне зямлі таксама лічыць мноства звычайных “дробязяў” (смех дачкі, чмель на кветцы, хлеб на ручніку...). У паэме “Прысвячэнне” (1969), развіваючы тэму ўжо

згаданага верша “Прыцягненне зямлі”, рускі паэт заяўляе: “Во много раз сильней / земного притяжения / то, что с тоской в глазах / задумчиво и жертвенно, / ни слова не сказав, / тебя целует женщина. / То, что молчит струна, / звучит / бумага нотная. / И то, что есть она – / Земля – / Всё время новая!” [1, с. 233]. Васіль Зуёнак, Максім Танк і Роберт Раждзественскі падкрэсліваюць першаснасць духоўных каштоўнасцяў у жыцці чалавека, па-свойму прачытваюць закон фізікі.

Такім чынам, у 1960 – 70-я гг. у паэзіі самабытных, непадобных, арыгінальных пісьменнікаў пашыраецца матыў зямнога прыцягнення, што не ў апошнюю чаргу прадыхтавана важнай гістарычнай падзеяй – палётам чалавека ў Космас. Пераадоленне сіл зямной гравітацыі, тым не менш, не перарывае духоўнай сувязі чалавека з Зямлёй – гэта вынікае з твораў і Р. Раждзественскага, і Э. Межэлайціса, і В. Зуёнкі. Аднак калі Р. Раждзественскі і В. Зуёнак прызнаюць перавагу “зямнога” ў чалавеку, прыходзяць да сцвярджэння закону “духоўнага прыцягнення”, то для Э. Межэлайціса дзве стыхіі з’яўляюцца раўназначнымі. У той час, як героі рускага і беларускага аўтараў перш за ўсё зямляне, гіпербалізаванаму Чалавеку літоўскага паэта аднолькава родныя і Зямля, і Неба, ён адчувае ўзаемапрыцягненне дзвюх стыхій.

Літаратура

1. Рождественский Р. И за того парня: Стихи. Поэмы. – М., 1986. – 301 с.
2. Зуёнак В. Жніўны дзень: Выбранас. – Мн., 1985. – 351 с.
3. Межэлайціс Э. Чалавек: Вершы / 3 літ. – Мн., 1984. – 78 с.
4. Куляшоў А. Паміж наступным і былым: Вершы, паэмы. – Мн., 1995. – 542 с.
5. Арочка М. М. Беларуская савецкая паэма. – Мн., 1979. – 336 с.